

<https://sanad.iau.ir/Journal/jcdepr/Article/1211480>

اثربخشی بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی بر گرایش به خشونت دانش آموزان متوسطه

مهدی رست^۱، جهان‌شاه محمدزاده^{۲*}، محمود گودرزی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۸

چکیده:

با توجه به استفاده روزافزون دانش‌آموزان از فضای مجازی و همچنین پیامدهای مخرب خشونت مجازی در دوره نوجوانی بر گرایش به خشونت دانش‌آموزان، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی بر گرایش به خشونت دانش‌آموزان متوسطه صورت گرفته است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش مطالعه، یک پژوهش اکتشافی آمیخته متوالی و دارای دو مرحله کیفی و کمی بود. در مرحله کیفی به منظور تدوین بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی از روش کیفی تحلیل موضوعی (مضمون) استقرائی نیازمحور و در بخش کمی، از طرح نیمه آزمایشی دو گروهی با پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل و پیگیری دو ماهه استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر ایلام در سال ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بود. نمونه پژوهش شامل ۳۰ دانش‌آموز متوسطه بودند، که از طریق نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و به طور تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه قرار گرفتند، به منظور تجزیه و تحلیل یافته‌ها از نرم افزار spss23 استفاده شد. نتایج نشان داد، تفاوت بین پیش‌آزمون و پس‌آزمون در نمرات گرایش به خشونت معنادار شد. و اینکه آموزش بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی می‌تواند باعث کاهش گرایش به خشونت دانش‌آموزان می‌شود.

واژه‌های کلیدی: توانمندسازی، خشونت مجازی، گرایش به خشونت، دانش‌آموزان متوسطه

۱- دانشجوی دکتری مشاوره، گروه مشاوره، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران mehdi.rost57@gmail.com

۲- دانشیار روانشناسی، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران j.mohammadzadeh@ilam.ac.ir

۳- دانشیار مشاوره خانواده، گروه مشاوره، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج، ایران Mahmoud.Goudarzi@iau.ac.ir

مقدمه

امروزه دوره نوجوانی یکی از مهمترین مراحل زندگی در رشد و تکامل روانی، جسمی، و اجتماعی است. انتقال موفقیت‌آمیز از کودکی به دوره نوجوانی به تحول در معنی خویشتن، نیازی بنیادین دارد. نوجوان که بیش از هر زمان دیگر تحت فشارهای محیطی مختلف قرار دارد در پی شناسایی هویت خود و ایجاد توازن و هماهنگی بین خواسته‌ها، کشش‌ها و امیال متناقض خود برمی‌آید. فرد باید در دوره نوجوانی با برقراری ارتباط دوباره با تجارب گذشته به تعیین هدفهای آینده‌اش بپردازد و ناچار است با پذیرش تغییرات فوری در همه جهات، هویت خود را ترمیم نماید (ناصری طاهری و شهیدی، ۱۴۰۱). محققان در تمام دنیا نشان داده‌اند که این دوره می‌تواند شروع مشکلات دوران بزرگسالی باشد. نوجوانان در راه بدست آوردن تفرّد، از والدین فاصله می‌گیرند و به همسالان و دوستان نزدیک می‌شوند. در این میان، نوجوانان با فشار همسالان مواجه می‌شوند و چون پختگی لازم برای روبرو شدن با این فشارها را ندارند احتمالا تحت تأثیر رفتارهای منفی و مضر گروه همسالان قرار گیرند (استرنبرگ و مانهام^۱، ۲۰۱۸). به عبارت دیگر نوجوانی (۱۱ تا ۲۰ سالگی) دوره ای است که با افزایش خطر بزهکاری، مصرف مواد، رفتارهای خشونت‌آمیز همراه است. هر چند که شاید برخی از رفتارها ریشه در کودکی داشته باشند ولی در این دوره به اوج خود می‌رسند (استرنبرگ^۲، ۲۰۱۷). از ویژگی‌های دیگر این دوره، اجتماعی بودن است و اینکه نوجوانان نیاز شدیدی به برقراری ارتباط با دیگران دارند به شیوه ایی که بسیاری از نیازهای والا و شکوفایی توانمندیها و خلاقیت‌های آن‌ها از راه گفتگوی بین فردی و روابط اجتماعی، ارضاء شده و به فعل درمی‌آید (بهمنی، ترابیان، رضایی‌نژاد، منظری توکلی و معینی فرد، ۱۳۹۵).

از ویژگیهای دیگر دوره نوجوانی، گرایش به خشونت است که به عنوان یکی از عواطف و احساسات معمول در بین دانش آموزان بر اثر مواجهه با موانعی که بر سر مسیر اهداف آنان قرار دارد، شکل می‌گیرد و به صورت پرخاشگری واکنش عمومی به سرخوردگی و ناکامی در آنان بروز و ظهور پیدا می‌کند (مهربان و لیورجانی، ۱۳۹۷). خشونت و پرخاشگری از سنین کودکی وجود داشته و در طول زمان ادامه پیدا می‌کند. اما بیشترین اندازه بروز و ظهور پرخاشگری و خشونت را می‌توان به دوره نوجوانی مرتبط دانست (مینائی و کاظمی دانا، ۱۴۰۱). تقریباً اکثریت متخصصین و پژوهشگران حوزه روانشناسی علوم تربیتی و بر این باورند که دوره نوجوانی با اهمیت ترین، بحرانی‌ترین و حساس‌ترین دوره تحول و رشد هر فرد است، در این دوره فرد به سن بلوغ می‌رسد، در پی جستجو و کشف هویت خود است، همچنین در پی جدایی و استقلال از وابستگی‌های دوره کودکی است، به همین دلایل در این دوره نوجوان دارای شرایط روانی باثباتی نیست و در این دوران است که اغلب مشکلات رفتاری برای نوجوانان به وجود می‌آید (فرشیدی، ۱۴۰۱). برکویتز^۳ (۲۰۱۶)، روانشناس اجتماعی معاصر نیز با تعریف پرخاشگری به عنوان آسیب رساندن عمدی به دیگری می‌افزاید، این آسیب ممکن است جنبه روانی و فیزیکی داشته باشد. گرایش به خشونت شامل بکاربردن عمدی و هجومی قدرت برضد فرد یا گروه دیگر برخلاف هنجارهای اجتماعی است، خشونت معمولاً بر اساس میزان شدت آسیب از پرخاشگری جدا می‌شود و فعالیت و کنشی است که عامل آن به عمد برای آسیب‌رسانی فیزیکی و بدنی بر علیه دیگری تلاش می‌کند، نوجوانی که به هر علت، تحت خشونت‌های بدنی و کلامی قرار گیرد، پیامد‌های ناگوار این رفتارها در ادامه زندگی به همراه وی خواهد بود به شیوه ایی که او نیز ممکن است بعدها به هنگام تشکیل نهاد خانواده یا در مسئولیت‌هایی که بر عهده خواهد گرفت، ارتباط ناسالم با دیگران برقرار کرده و چه بسا خشونت و پرخاشگری را از نسلی به نسل دیگر منتقل کند، و در آموزشگاه می‌تواند به مسموم کردن فضای کلاس اقدام و با ایجاد هرج و مرج در تدریس معلم، میان دانش‌آموزان و یا در روابط میان معلم و دانش‌آموزان، اختلال ایجاد نماید (حافظیان، شیردل و عسگری، ۱۳۹۹). گرایش به خشونت، رفتاری است که هدف و مقصود آن آسیب زدن به خود یا دیگران است که ممکن است به شیوه غیرکلامی و کلامی آشکار شود، ناتوانی ضعف در مدیریت خشم، علاوه بر ناراحتی‌های شخصیتی، اختلال در روابط میان فردی و سلامت عمومی، عواقب زیان‌بار و ناسازگاری در رفتار پرخاشگرانه را در پی دارد، روانشناسان معتقدند که، گرایش به خشونت پایه و اساس بسیاری از مشکلات رفتاری و روانی نوجوانان است به صورتی که این رفتارها در صورت بر ملا شدن می‌توانند باعث مشکلات

¹ - Sternberg and Manham

² - Steinberg

³ - Berkowitz

بین فردی، جرم، بزه و تجاوز به حقوق انسانهای دیگر شده و در صورت سرکوب و درون‌ریزی شدن، می‌تواند به شکل‌گیری انواع مشکلات جسمی و روانی شود. (خرازانی، ۱۳۹۴).

استفاده از فناوری‌های جدید ارتباطی به ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی، در دهه‌های اخیر انسان را وارد عصر تازه‌ای نموده است. شبکه‌های اجتماعی مجازی یکی از تاثیرگذارترین فناوری‌های جدید ارتباطی هستند، که بر تمامی جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی کاربران اثر گذاشته است. نوجوانان یکی از مهم‌ترین کاربران شبکه‌های اجتماعی‌اند. استفاده از فضای مجازی نه تنها اصلی‌ترین فعالیت دانش‌آموزان در اوقات فراغت به حساب می‌آید، به طوری که بیشتر آنها زمان زیادی را صرف شبکه‌های اجتماعی می‌کنند (صفایی، نائینی و همکاران، ۱۳۹۸).

امروزه نوجوانان در یک فرهنگ مجازی آموزش می‌بینند و به فعال‌ترین استفاده‌کنندگان فناوری اطلاعات و ارتباطات در سطح جهانی تبدیل می‌شوند (برات دستجردی، ۱۳۹۳). پژوهش‌ها نشان داده است که استفاده اعتیادآور از رسانه‌های اجتماعی و فضای مجازی در میان نوجوانان رو به افزایش است. از علل تمایل نوجوانان به فضای مجازی و استفاده از رسانه‌های اجتماعی مجازی می‌توان به تازگی، جذابیت، و نوآوری، خودشیفتگی، از بین بردن کمبوه‌های ارتباطی، محرومیت و محدودیت ارتباط شبکه‌ای و افزایش دانش و آگاهی اشاره نمود (ایلالی، حسینی امین و نامی، ۱۳۹۶). خشونت مجازی به صورت ارسال پیام‌های متنی زشت و توهین‌آمیز و شرم‌آور جنسیتی و نژادی و پخش و ارسال تصاویر و کلیپ‌های شخصی افراد با هدف عذاب، آزار و تهدید دیگران تعریف شده است (شاپکا و لاو^۱، ۲۰۱۷). خشونت مجازی، اشاره به رفتارها و اعمال عمدی و تکراری نسبت به کودکان و نوجوانان از طریق رایانه، موبایل و رسانه‌های دیگر دارد (استاریک و میلکوویک^۲، ۲۰۱۷)، این رفتارها شامل آزار و اذیت، تهدید، بی‌آبرو کردن، جعل هویت، افشای اطلاعات شخصی و اخراج از گروه‌ها، کانالها و لیست دوستان آنلاین، مزاحمت مجازی، پیام‌های تهدیدکننده که ترس و ناامنی برای آن‌ها در پی دارند، صورت می‌گیرد. از سوی دیگر، پژوهشگران، پرخاشگری مجازی را به عنوان یک نوع از تجاوزگری و مشخصات مؤلفه‌ها و خصوصیات شخصیتی متفاوت شرکت‌کنندگان در نظر می‌گیرند (محمدی و شفیع، ۱۴۰۲). اما در ارتباط با خشونت مجازی، مسئله‌ای که در دهه‌های اخیر نگران‌کننده شده است، ارسال پیام و تصاویر مبالغه‌آمیز از محبت، پیام‌ها و تصاویر توهین‌آمیز و ارسال تصاویر مستهجن در میان دانش‌آموزان است (ولی، پیرا، گنشالوزو و متوس^۳، ۲۰۱۸).

برخلاف خشونت سنتی، خشونت مجازی به زمان یا مکان محدود نمی‌شود و می‌تواند توسط نامهای جعلی به طور غیرمستقیم و پی در پی انجام شود و ارتباط زیادی با مصرف مواد، پریشانی شخصی، افسردگی و رفتارها و اعمال خودکشی دارد. پژوهش‌ها، نرخ شیوع پرخاشگری مجازی را از ۱۵ درصد تا ۶۵ درصد در کشورهای متفاوت گزارش کرده‌اند. خشونت مجازی می‌تواند پیامدهای احساسی-جسمانی، آموزشی و اجتماعی داشته باشد، و پرخاشگری مجازی با فضای خانوادگی و هوش هیجانی افراد مرتبط است و هرچه افراد فضای خانوادگی رو به وخامت و هوش هیجانی پایین‌تری داشته باشد پرخاشگری‌های مجازی بیشتری انجام می‌دهند (تقوایی و همکاران، ۱۴۰۲). و افرادی که قربانی خشونت مجازی می‌شوند سطح بالایی از اضطراب، افسردگی، تنهایی و استرس را دارند، از آموزش ناامید شده و گاهی از آن را رها می‌کنند (گنزالس^۴، ۲۰۲۰).

با توجه به پیامدهای نامطلوب خشونت مجازی در دوره نوجوانی و نقش مخرب آن در افزایش گرایش به خشونت نوجوانان، همچنین اثرات وسیع آن بر روند زندگی اجتماعی، فردی و شغلی آینده آنان و خانواده آن‌ها، ضروری است که اقدامات مقتضی به منظور بهبود مؤلفه‌های روان‌شناختی، هیجانی و ارتباطی این افراد صورت گیرد زیرا این پیامدهای نامطلوب می‌تواند زندگی شخصی و خانوادگی نوجوانان را با آسیب جدی مواجه کند، بر این اساس بکارگیری روش‌های درمان روان‌شناختی مناسب که به بهبود درک روان‌شناختی آن‌ها منجر شود، اجتناب‌ناپذیر است، با توجه به اهمیت آن چه گفته شد و خلا پژوهشی در این حوزه (عدم تدوین بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی و بررسی اثربخشی آن بر گرایش به خشونت دانش‌آموزان)،

¹ Shapka .,D.J &Law

² Strabić & Milaković

³ - Wally, Pereira, Gancelloso and Metos

⁴ Gonsalves

پژوهش حاضر در صدد تدوین بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی و ارزیابی اثربخشی آن بر گرایش به خشونت نوجوانان می باشد بنابراین سوالات پژوهش به صورت زیر خواهد بود:

سوالات پژوهش

- ۱- تدوین بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی برای دانش آموزان چگونه است؟
- ۲- اثربخشی بسته توانمند سازی در برابر خشونت مجازی بر گرایش به خشونت دانش آموزان متوسطه چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه تجربی

خشونت مجازی یک مشکل جدی جهانی است، که بسیاری از فراگیران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. خزاعی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافتند که بین وابستگی به تلفن همراه با پرخاشگری، رابطه مثبت و معنی داری وجود داشت. پژوهش (آیورباچ^۱ و همکاران ۲۰۰۸) نشان داد که مقایسه اعتیاد به فضای مجازی با گرایش به رفتارهای پرخطر، خودتنظیمی عاطفی، قدرت بالاتری در پیش بینی گرایش به رفتارهای پرخطر به شکل منفی در دانش آموزان دارد. انصاری پور و فرمانی (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان «فضای مجازی و رابطه آن با جرائم جوانان و نوجوانان در ایران» انجام دادند، هدف از تدوین این مقاله تأثیر فضای مجازی و فناوری‌های نوین اینترنت و شبکه‌های مجازی در فرایند شکل‌گیری جرائم بین جوانان و نوجوانان در ایران به روش کتابخانه‌ای و اینترنتی بود. نتایج نشان داد که رابطه معناداری بین عوامل یادشده و تأثیر فضای مجازی در تمایل و به وقوع پیوستن جرم و خشونت و نزول اخلاق بین نوجوانان و جوانان دارد. پژوهشگران پی بردند، افراد دارای پرخاشگری مجازی، درجات مختلفی از رفتارهای روانی - اجتماعی مانند احساس بیگانگی با خود، احساس ضعف و ناتوانی در انجام امور، رفتار ناهنجار اجتماعی، ناسازگاری، درون‌گرایی و رفتار احساسی را از خود بروز می‌دهند. بسطامی (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان بررسی «تأثیر فضای مجازی در بروز خشونت آشکار و پنهان در شهروندان شهر رشت» انجام داد. طبق یافته‌های پژوهش، قرار گرفتن در معرض محتوای مجازی خشونت‌آمیز موجب افزایش خشونت آشکار و پنهان می‌شود. استفاده از شبکه‌های مجازی موجب افزایش خشونت آشکار و پنهان می‌شود. مطلوبیت وضعیت، شرایط و محیط خارجی موجب کاهش خشونت آشکار و پنهان می‌شود. خشونت در مردان بیشتر از زنان است. بین سن افراد و خشونت رابطه معناداری وجود ندارد. میزان خشونت در افراد متأهل و مجرد متفاوت نیست. میزان خشونت با توجه به شغل، تحصیلات و درآمد افراد اختلاف ندارد. بر اساس نتایج رگرسیون چندگانه، متغیرهای مستقل (محتوای مجازی خشونت‌آمیز، شبکه‌های مجازی و شرایط و محیط خارجی) توانسته‌اند ۴۸ درصد تغییرات متغیر وابسته (خشونت) را تبیین کنند و محتوای مجازی خشونت‌آمیز بیشترین اثر مستقیم بر خشونت آشکار و پنهان دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش مطالعه یک پژوهش اکتشافی آمیخته متوالی و دارای دو مرحله کیفی و کمی بود. در مرحله کیفی به منظور تدوین بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی، از روش کیفی تحلیل مضمون استقرائی نیازمحور مبتنی بر رویکرد براون و کلارک (۲۰۰۶) به منظور دستیابی به شبکه مضامین ساختار و محتوای توانمندسازی در برابر خشونت مجازی متناسب با هدف پژوهش استفاده شده است. و در بخش کمی، از طرح نیمه آزمایشی دو گروهی با پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل و پیگیری دو ماهه استفاده شد.

جامعه آماری

جامعه پژوهش در بخش کیفی شامل کلیه کتب و مقالات در حوزه توانمندسازی در برابر خشونت مجازی، و کلیه متخصصان و خبرگان جامعه شناسی و روان شناسی بوده است. جامعه آماری در بخش کمی پژوهش شامل کلیه دانش آموزان متوسطه شهر ایلام در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ می‌باشد.

برآورد نمونه و روش نمونه گیری

نمونه پژوهش در این بخش ۲۵ منبع و ۱۰ متخصص روانشناسی و جامعه شناسی در حوزه ارزیابی توانمندسازی در برابر خشونت مجازی بود. انتخاب متخصصین نمونه، به صورت هدفمند و تعداد آنها بر پایه حداقل تعداد مورد نیاز برای ارزیابی محتوایی بوده است. نمونه آماری در این بخش شامل ۳۰ نفر از دانش آموز متوسطه بودند، که از طریق نمونه گیری هدفمند و به طور تصادفی در دو گروه ۱۵ نفر آزمایش و ۱۵ نفر گواه جایگزین شدند.

ابزار پژوهش

مقیاس گرایش به خشونت: این پرسشنامه دارای ۳۸ سوال بوده و هدف آن سنجش میزان خطرپذیری در نوجوانان از ابعاد مختلف (گرایش به مواد مخدر، گرایش به الکل، گرایش به سیگار، گرایش به خشونت، گرایش به رابطه و رفتار جنسی، گرایش به رابطه با جنس مخالف، گرایش به رانندگی خطرناک) می باشد. شیوه نمره دهی آن بر اساس طیف لیکرت پنج گزینه ای می باشد.

شیوه تحلیل یافته ها

در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل داده ها از دو سطح آمار توصیفی و استنباطی بکار گرفته شده است. در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف استاندارد و در سطح آمار استنباطی از آزمون کولموگروف - اسمیرنف به منظور بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها، آزمون لوین به منظور بررسی برابری واریانس ها، آزمون موچلی به منظور بررسی پیش فرض کرویت داده ها و آماره ام باکس فرض صفر را مورد آزمون قرار می دهد و نتایج نشان می دهد ماتریس های کوواریانس مشاهده شده متغیرهای وابسته در بین گروه های مختلف برابرنند. همچنین از تحلیل کواریانس اندازه گیری مکرر به منظور بررسی فرضیه پژوهش استفاده شد. به منظور تجزیه و تحلیل یافته ها از نرم افزار spss23 استفاده شد.

یافته ها

در دو بخش، نتایج کیفی و نتایج کمی تحلیل داده ها ارائه شده است. بخش نتایج کیفی که مربوط به تدوین بسته ی توانمندسازی در برابر خشونت مجازی است، ابتدا از طریق مصاحبه نیمه ساخت دار، از طریق مصاحبه عمیق با متخصصان و خبرگان جامعه شناسی و روان شناسی و استخراج مطالب و محتوا از کتب و مقالات مرتبط جمع آوری شد. در مرحله دوم واحدهای معنادار استخراج شد و در مرحله سوم کدهای باز، مقولات فرعی، مقولات اصلی و مضمون پایه استخراج شد (پروتکل توانمندسازی در برابر خشونت مجازی در جدول ۱ آمده است).

جدول ۱. پروتکل توانمندسازی در برابر خشونت مجازی (نتایج حاصل از بخش کیفی پژوهش)

جلسه	عنوان	هدف	محتوا	تکلیف خانگی
اول	معارفه	معرفی اعضا، بیان قوانین جلسات مثل احترام به یکدیگر، گوش دادن، حضور منظم در جلسات	ابتدا آموزش دهنده خود را معرفی می کند و سپس قوانین گروه را مشخص می سازد و پس از آن اهداف جلسات و طول هر جلسه و چگونگی برگزاری جلسات را بیان می کند و در پایان از نوجوانان می خواهد خود را به طور کامل معرفی کنند و قوانین گروه پایبند بمانند	از نوجوانان خواسته می شود در منزل یکبار دیگر به مرور قوانین بپردازند و اگر موافق هستند رضایت کتبی خویش را اعلام نمایند.
دوم	خشونت مجازی	آشنایی با خشونت مجازی و انواع آن	بیان نظرات خویش در خصوص خشونت مجازی، دوره های پیشرفت دانش بشری و آشنایی مقدماتی با خشونت مجازی، عواملی که در گرایش دانش آموز به خشونت مجازی نقش دارند مانند خشم، ناامیدی، و انتقام جویی بیان کنند.	تکلیف جهت آشنایی دانش آموزان با شاخص های معرف این اصل، شامل: خشونت مجازی، فضای مجازی و آزار و اذیت اینترنتی و تهدید آنلاین، جعل هویت و تأثیر خشونت مجازی بر افراد، از جمله پیامدهای روانی، عاطفی و اجتماعی همراه با مثال های واقعی و مطالعات موردی برای افزایش آگاهی
سوم	شهروندی دیجیتال و ایمنی آنلاین و ترویج سواد دیجیتال	دانش آموزان را در مورد شهروندی دیجیتال، مسؤولانه، رفتار آنلاین اخلاقی و پیامدهای بالقوه درگیر شدن در خشونت مجازی آموزش دهید.	آموزش محافظت از خود در فضای آنلاین، آموزش استراتژی هایی برای حفظ حریم خصوصی آنلاین، مدیریت ایمن رمز عبور، و گزارش محتوا یا رفتار توهین آمیز، همکاری با والدین، معلمان و پلتفرم های آنلاین برای ایجاد یک محیط آنلاین امن و حمایتی برای دانش آموزان.	تحقیق در مورد یک پدیده آنلاین مانند فیک نیوز، هک شدن، یا اعتیاد به فضای مجازی و ارائه یک گزارش مختصر همراه با راهکارهای مقابله با آن. • ساخت یک ویدیو کوتاه یا پادکست در مورد اهمیت حفظ حریم خصوصی در فضای مجازی. ایجاد یک گروه یا کانال در شبکه های اجتماعی

برای تبادل اطلاعات و تجربیات در مورد
شهروندی دیجیتال.

چهارم	ایجاد جوامع آنلاین مثبت	دانش‌آموزان را تشویق کنید تا فعالانه در جوامع آنلاین مثبت، مانند انجمن‌ها، گروه‌های رسانه‌ای اجتماعی و پلتفرم‌های مشارکتی شرکت کنند.	فرهنگ همدلی و احترام را در این جوامع دیجیتالی پرورش دهید. ارتقا مهارت‌های سواد دیجیتالی و تفکر انتقادی برای کمک به دانش آموزان در ارزیابی اطلاعات آنلاین و اجتناب از انتشار محتوای نادرست یا مضر	مطالعه موردی در مورد یک حادثه آنلاین که منجر به ایجاد جو منفی شده است و ارائه راهکارهایی برای پیشگیری از تکرار آن. طراحی یک پوستر یا اینفوگرافیک در مورد اهمیت احترام متقابل در فضای مجازی. • ساخت یک ویدیو کوتاه که در آن به اهمیت حمایت از دیگران در فضای آنلاین پرداخته شود.
-------	----------------------------	---	--	--

پنجم	چارچوب‌بندی مجدد شناختی	به دانش‌آموزان بیاموزید که الگوهای تفکر منفی یا تحریف شده مرتبط با خشونت مجازی را به چالش بکشند و قالب‌بندی مجدد کنند.	به آن‌ها کمک کنید افکار منفی خودکار را تشخیص دهند و آن‌ها را با افکار مثبت و واقع بینانه تر جایگزین کنید. تمرینات بازسازی شناختی را ارائه دهید و دانش‌آموزان را تشویق کنید تا در سناریوهای مختلف چارچوب‌بندی مجدد افکار خود را تمرین کنند	دانش‌آموزان می‌توانند روزانه چند دقیقه‌ای را به نوشتن درباره احساسات و افکارشان در مورد خشونت مجازی اختصاص دهند. این کار به آن‌ها کمک می‌کند تا الگوهای فکری خود را شناسایی کرده و آن‌ها را به چالش بکشند. دانش‌آموزان می‌توانند یک پست، کامنت یا ویدیو حاوی خشونت مجازی را تحلیل کنند و دلایل ایجاد چنین محتوایی را بررسی کنند. دانش‌آموزان می‌توانند یک وب‌سایت یا بلاگ ایجاد کنند که در آن به بررسی موضوعات مرتبط با خشونت مجازی و ارائه راهکارهای مقابله با آن پرداخته شود.
------	-------------------------------	---	---	---

ششم	آموزش مهارت‌های سازگاری و انعطاف‌پذیری	ارائه راهبردهایی برای توسعه مهارت‌های سازگاری، مانند حل مسئله، تفکر انتقادی و انعطاف‌پذیری	برگزاری کارگاه‌ها یا فعالیتهای ایفای نقش که سناریوهای خشونت مجازی را شبیه‌سازی می‌کند تا سازگاری دانش‌آموزان را در واکنش به موقعیتهای چالش برانگیز افزایش دهد. خطرات و پیامدهای بالقوه تفکر سخت و یا مقاومت در برابر تغییر را هنگام مواجهه با موقعیتهای خشونت مجازی برجسته کنید.	تکلیف در جهت مقایسه خود و یکی از دوستان یا اعضای خانواده و ذکر توانمندی‌های خودشان
-----	---	---	--	--

هفتم	آموزش مهارت‌های ارتباطی	آموزش ارتباط مهارت‌های غیرکلامی، مهارت ارتباط کلامی و آموزش مهارت نه گفتن، آموزش مهارت حل تعارض و تکنیک‌های حل تعارض و راهبردهای ارتباطی بدون خشونت معرفی کنید و آموزش مهارت به پایان رساندن یک ارتباط مؤثر	کلیپ آموزشی مهارت‌های ارتباطی موسسه پرتو فیلم مهارت برقراری ارتباط با دیگران پیام اسمی فیلم مهارت نه گفتن موسسه یاریگران زندگی فیلم آموزش مهارت‌های ارتباطی امینه افتخاری	از نوجوانان خواسته می‌شود مهارت‌های موردنظر با انجام هر مهارت در چارچوب نمایش توسط خود با کمک والدین تمرین کنند.
------	-------------------------------	---	---	---

هشتم	تاب‌آوری و امیدواری	چالش فکری، بارش فکری، بازی نقش و تقویت شوخ‌طبعی و تقویت عزت‌نفس	موشن گرافیک ارتقای تاب‌آوری؛ چرا و چگونه؟ مجتمعه آموزشی مفید. فیلم تاب‌آوری به عنوان یک مفهوم فردی و اجتماعی، ایمان فانی فیلم خارجی آموزش تاب‌آوری در کودکان	از دانش‌آموزان خواسته می‌شود ویژگی- های دوران نوجوانی را بیان کنند، تغییرات بلوغ را بیان کنند و راهکارهایی در جهت افزایش تاب‌آوری خود در منزل انجام داده و آن را به صورت مکتوب
------	------------------------	--	--	--

گزارش دهند.				
نهم	الگوهای مقابله‌ای	توانش شناختی و رفتاری برای مقابله با تنیدگی	استفاده از تئاتر درسی استفاده از کلیپ انیمیشن آموزشی مدیریت استرس دکتر نوذر نخعی کلیپ ۸ روش ساده برای مقابله با استرس مریم لاقانی	ترسیم اهداف واقع بینانه و قابل دسترس و ارائه مثال‌های عینی در جهت بهبود راهبردهای مقابله در آن‌ها
دهم	کنترل خشم و آموزش جرات ورزی	آشنایی با مهارت‌های کنترل خشم و نه گفتن و تشویق نظارت خود هیجانی و رفتاری	استفاده از فیلم و کتاب فیلم (مدیریت و کنترل خشم ماهان دوانلو و کلیپ آموزش مدیریت خشم و پرخاشگری به کودکان مریم معصومی) کتاب (خشم چگونه با آن و بدون آن زندگی کنیم) تئاتر درسی درباره جرات ورزی انیمیشن آموزشی درباره مهارت نه گفتن حسینی مهر	از روش‌های مدیریت خشم کدام روش یا روش‌ها را به کار خواهید برد؟ چرا جملات زیر را تکمیل کنید... اگر خشم خود را ابراز کنم... اگر خشم خود را ابراز نکنم و در خود بریزم... اگر خشمگین شوم...
یازدهم	توانمندسازی رشد تسلط شخصی: خودشکوفایی و نشاط اجتماعی	آشنایی با حل مسائل و رشد شخصی	بررسی تکلیف جلسه قبل، تمرکز و توجه بر مهارت‌ها و شایستگی‌های بنیادی زندگی فراتر از نیازهای موجود، آموزش فنون جرات ورزی یا ابراز وجود به منظور دستیابی به اهدافشان از طریق ایفای نقش، تسهیل و ساده‌سازی رفتارهای سازگانه در افراد، بهبود توانایی افراد برای دستیابی به زندگی اثربخش‌تر به جای پرداختن به مشکلات موجود(تأکید بر رشد شخصی)	از اعضا خواسته خواهد شد تا فنون ابراز وجود یا جرات ورزی را از طریق ایفای نقش روزانه دو بار در منزل انجام دهند. تمرین هدف‌گذاری و هدف‌گزینی با توجه به شرایط و توانایی‌ها و استعدادهای خودشان
دوازدهم	آموزش تفکر خلاق و انتقادی	آشنایی با مقابله با مشکلات و ارتقای تفکر مثبت	بررسی تکلیف جلسه قبل، تلفیق قدرت تصمیم‌گیری و حل مسئله برای رسیدن به تفکر خلاق ۱- نگاه به فراسوی تجربیات خود، ۲- تقویت انعطاف‌پذیری شناختی، ۳- توانایی توجه و تمرکز و به مسائل در مدت طولانی، ۴- ایستادگی در برابر مشکلات ۵- نیروی زیاد و تمایل برای انجام کار سخت ۶- تعهد به انجام صحیح کار	تمرین مهارت حل مسئله در دیگر زمینه‌های زندگی، تمرین فن بارش مغزی و تقویت و تمرین انعطاف‌پذیری شناختی توجه و نوشتن تصمیم‌گیری کوچک و بزرگ در زندگی
سیزدهم	توانمندسازی و تسهیل جریان تصمیم‌گیری	تحلیل رفتار متقابل و خودآموزی کلامی	بررسی تکلیف جلسه قبل، انواع تصمیم‌گیری احساسی، اجتنابی تکانشی، تصمیم‌گیری گوش به زنگی، تصمیم‌گیری اخلاقی، تصمیم‌گیری مطیعانه، تصمیم‌گیری منطقی، انتخاب بهترین و منطقی‌ترین تصمیم‌گیری	بررسی انواع تصمیم‌گیری در ابعاد گوناگون زندگی و تأمل در مورد علل آن، تمرین تصمیم‌گیری منطقی
چهاردهم	توانمندسازی روانی و آموزش حل مسأله	توانایی حل مسأله و مهارت‌ها و آموزش سبک‌های حل مسأله	بررسی تکلیف جلسه قبل، مواجهه اثربخش‌تر با مشکلات و مسائل و حل کردن یا کنار آمدن با آن، افزایش آگاهی نسبت به احساسات و افکار، تعریف مشکل و شناسایی آن، طوفان فکری راه‌حل‌های ممکن، ارزیابی گزینه‌ها و تصمیم‌گیری آگاهانه را آموزش دهید. استفاده از مهارت حل مسأله، توجه به احساسات، خستگی فکری و ذهنی، دوری از تعصب و توجه به موانع اجرایی مرتبط با خود	از اعضا خواسته خواهد شد که تصمیم‌گیری و مهارت حل مسأله در زندگی خود به کار گیرند و به کارگیری انعطاف‌پذیری شناختی و ذهنی در زندگی و توجه به افکار و احساسات همراه با آن

پانزدهم	تکنیک مقابله با هیجانات منفی و جمع‌بندی مطالب	تنظیم هیجانی و نقش آن در مدیریت مؤثر هیجانات را به دانش‌آموزان آموزش دهید	موزیک بی‌کلام از دن گیسون و موسیقی‌های آرام‌بخش طبیعی، بررسی تکلیف جلسه قبل، عدم انکار حقایق و آمادگی و توانایی روبرو شدن با شرایط موجود. نشانه‌های هشدار دهنده جسمانی، عاطفی، ذهنی، رفتاری و تمرین تنفس عمیق، مدیتیشن، تصویرسازی ذهنی و آرامش عضلانی که به عنوان روش‌های بلندمدت در مقابله با اضطراب و استرس و بکار برده می‌شوند، اجرای پس‌آزمون خدمات مشاوره ایی ارائه دهید، گروه‌های حمایت از همسالان را ایجاد کنید تا به دانش‌آموزان در پردازش احساسات مربوط به حوادث خوشونت مجازی کمک کند.	از اعضا خواسته خواهد شد تا فنون تنفس عمیق، و آرامش عضلانی، تصویرسازی ذهنی را روزانه دو بار در منزل انجام دهند. گوش دادن موسیقی بی‌کلام و ریلکس شدن در منزل ارائه مثال‌ها و مطالعات موردی که مزایای تنظیم هیجانی را در موقعیت‌های مختلف از جمله خوشونت مجازی نشان می‌دهد. از طریق فعالیت‌هایی مانند ژورنال نویسی، هنر یا موسیقی، فرصت‌هایی را برای بازتاب خود و بیان خود فراهم کنید
---------	---	---	---	--

توصیف آماری متغیرهای پژوهش

در جدول (۲) آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف استاندارد متغیرها برحسب گروه‌های بسته توانمندسازی در برابر خوشونت مجازی و کنترل آمده است.

جدول ۲. آمار توصیفی مربوط به متغیرها

متغیرها	گروه	پیش آزمون		پس آزمون		پیگیری	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
گرایش به خوشونت	آزمایش توانمندسازی روانی	۱۳۹,۳۳	۵,۸۸	۶۷,۹۳	۱۸,۹۰	۷۵	۱۷,۴۰
	کنترل	۱۳۵,۹۳	۱۳,۴۵	۱۳۵,۲۰	۱۳,۰۹	۱۳۲,۶۰	۱۳,۵۱

جدول (۲) میانگین و انحراف استاندارد متغیرگرایش به خوشونت، در پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری دو گروه آزمایشی و کنترل را نشان می‌دهد.

۲. آزمون کولموگروف اسمیرنوف

اغلب آزمون‌های آماری با فرض نرمال بودن توزیع صورت می‌گیرد. اجرای آزمون در چنین حالتی زمانی معتبر است که فرض نرمال بودن توزیع متغیرهای مورد اندازه‌گیری رد نشود. در صورت رد فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها، اجرای آزمون‌ها بدون فرض نرمال بودن صورت می‌گیرد، یکی از روش‌های آزمون نیکویی برازش توزیع احتمال به مجموعه‌ای از مشاهدات، آزمون تک نمونه ای کولموگروف - اسمیرنوف (K-S) است. نتایج آزمون K-S در جداول زیر نشان داده شده است:

جدول ۳. نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف در پیش آزمون (گروه بسته توانمندسازی در برابر خوشونت مجازی و کنترل)

مؤلفه	آماره	تعداد	کولموگروف - اسمیرنوف	sig
گرایش به خوشونت		۱۵	۰/۱۹۸	۰/۱۱۶

جدول ۴. نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف در پس آزمون (گروه بسته توانمندسازی در برابر خوشونت مجازی و کنترل)

مؤلفه	آماره	تعداد	کولموگروف - اسمیرنوف	sig
گرایش به خوشونت		۱۵	۰/۱۲۲	۰/۲۰۰

همانگونه که در جداول ۴ مشاهده می‌گردد، چون سطح معنی داری کلیه متغیرهای گروه آزمایش و کنترل بیشتر از سطح آلفا می‌باشد (یعنی بیشتر از $\alpha=0/05$)، لذا توزیع داده‌های مولفه‌های فوق نرمال و برای بررسی سوال‌های آماری مربوط به آنها از آزمون پارامتریک تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر استفاده می‌گردد.

جدول شماره (۵) آماره ام باکس را نشان می‌دهد. این آماره، فرض صفر را مورد آزمون قرار می‌دهد که ماتریس‌های کوواریانس مشاهده شده متغیرهای وابسته در بین گروه‌های مختلف برابرند.

جدول ۵. نتایج آماره باکس ام به منظور برابری ماتریس کوواریانس‌ها	
آزمون ام باکس	۳/۱۶۶
آماره F	۱/۶۴۶
درجات آزادی ۱	۶
درجات آزادی ۲	۵۶۸۰/۳۰۲
سطح معناداری	۰/۱۴۵

در جدول (۵) چون مقدار F (۱/۶۴۶) در سطح خطای (۰/۱۴۵) معنی دار نیست؛ بنابراین فرض صفر رد نمی‌شود. به این معنی که ماتریس‌های کوواریانس مشاهده شده بین گروه‌های مختلف با هم برابرند.

همچنین جدول (۶) نتایج آزمون چند متغیره آزمون لاندای ویلکز را نشان می‌دهد. براساس سطح معنی داری (۰/۰۰۱) اثرات معنی‌دار است.

جدول ۶. نتایج آزمون چند متغیره لاندای ویلکز						
آزمون	ارزش	مقدار F	درجات آزادی سوال	درجات آزادی خطا	سطح معناداری	مجذور اتا
لاندای ویلکز	۰/۷۵۲	۴۰/۹۷۴	۲	۲۷	۰/۰۰۰	۰/۷۵۲

براساس نتایج جدول (۶) آزمون چند متغیره آزمون لاندای ویلکز سطح معنی داری (۰/۰۰۰) اثرات معنی‌دار است.

جدول (۷) نیز نتایج آزمون کرویت موچلی را نشان می‌دهد. آزمون کرویت موچلی این فرض صفر را آزمون می‌کند که ماتریس کوواریانس خطای مربوط به متغیرهای وابسته تبدیل شده نرمال یک ماتریس همانی است.

جدول ۷. نتایج آزمون کرویت موچلی				
اثر بین گروهی	ارزش	مقدار خی دو	درجه آزادی	سطح معناداری
زمان	۰/۱۰۹	۵۹/۹۵۸	۲	۰/۲۵۵

براساس نتیجه جدول (۷) باتوجه به سطح معنی‌داری که بزرگتر از (۰/۰۵) نشان می‌دهد که فرض H_0 تائید و فرض H_1 رد می‌گردد.

جدول (۸) نیز آزمون‌های اثرات درون آزمودنی‌ها را نشان می‌دهد. چون در قسمت قبل کرویت ماتریس واریانس-کوواریانس از طریق آزمون کرویت موچلی پذیرفته شد در این قسمت به منظور آزمون معنی داری و غیر معنی داری هر اثر از ردیف‌های Sphericity asumed استفاده شده است.

جدول ۸. آزمون اثرات درون آزمودنی‌ها						
آزمون	مجموع مجذورات	درجات آزادی سوال	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری	مجذور اتا
زمان	۷۵۳۱/۸۰۰	۲	۳۷۶۵/۹۰۰	۹۶/۴۵۹	۰/۰۰۰	۰/۷۷۵
زمان / گروه	۶۲۱۷/۲۲۲	۲	۳۱۰۸/۶۱۱	۷۹/۶۲۴	۰/۰۰۰	۰/۷۴۰
خطا	۲۱۸۶/۳۱۱	۵۶	۳۹/۰۴۱			

براساس نتیجه بدست آمده از جدول (۸) همانطور که مشاهده می‌شود اثر تعاملی زمان / گروه در سطح خطای ۰/۰۵ معنی دار شده است.

همچنین جدول (۹) نتایج آزمون لون جهت سنجش برابری واریانس‌های را نشان می‌دهد.

جدول ۹. نتایج آزمون لون جهت سنجش برابری واریانس ها جدول

آزمون	مقدار F	درجات آزادی ۱	درجات آزادی ۲	سطح معناداری
پیش آزمون گرایش به خشونت	۴/۵۸۸	۱	۲۸	۰/۰۵۱
پس آزمون گرایش به خشونت	۰/۰۱۵	۱	۲۸	۰/۹۰۳
پیگیری آزمون گرایش به خشونت	۰/۰۰۶	۱	۲۸	۰/۹۳۷

همانطور که در (۹) مشاهده می شود در هر ۳ آزمون سطح معناداری بزرگتر از ($Sig > 0/05$) است و نتیجه گرفته می شود که واریانس پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری متغیر گرایش به خشونت برابر است.

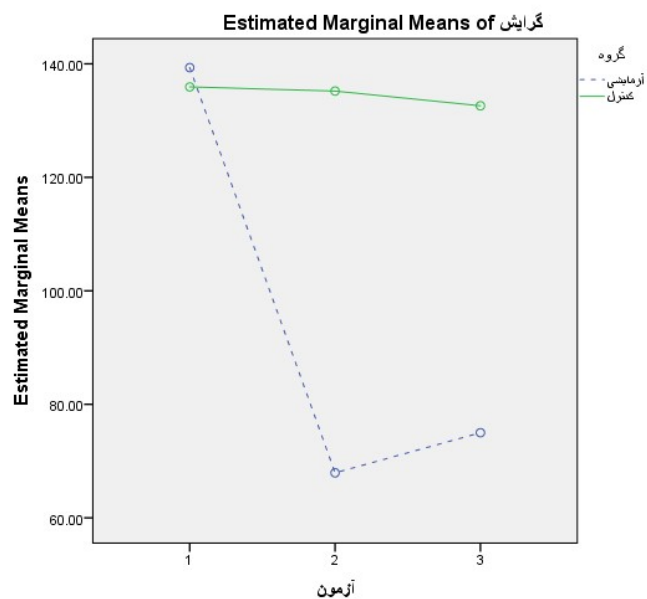
جدول (۱۰) نتایج تفاوت بین آزمونها در دو گروه را نشان می‌دهد.

جدول ۱۰. نتایج آزمون اصلی تفاوت بین آزمونها در دو گروه

آزمون	مجموع مجزورات	درجات آزادی سوال	میانگین مجزورات	مقدار F	سطح معناداری	مجزور اتا
اینترسپت	۱۱۷۶۴۹۰۰/۰۰	۱	۱۱۷۶۴۹۰۰/۰۰	۲۷۰۶/۸۰۷	۰/۰۰۰	۰/۹۹۰
گروه	۳۶۸۸۵/۳۷۸	۱	۳۶۸۸۵/۳۷۸	۸۴/۸۶۴	۰/۰۰۰	۰/۷۵۲
خطا	۱۲۱۶۹/۹۵۶	۲۸	۴۳۴/۶۴۱			

براساس نتیجه بدست آمده از جدول (۱۰) همانطور که مشاهده می شود اثرات گروه معنی دار شده است به این معنی که میزان گرایش به خشونت در دو گروه با هم تفاوت دارد و بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی بر گرایش به خشونت دانش‌آموزان متوسطه شهر ایلام تاثیر داشته است.

نمودار (۱) نیز میزان گرایش به خشونت در دو گروه بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی و کنترل را بصورت جداگانه در پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری نشان می دهد.

نمودار ۱. میزان گرایش به خشونت در گروه‌های بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی و کنترل در پیش آزمون، پس آزمون و پیگیری

نمودار (۱) نشان می دهد که گرایش به خشونت در گروه بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی در پس آزمون و پیگیری کاهش یافته در حالی که گرایش به خشونت در گروه کنترل تفاوتی چندانی نداشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام پژوهش حاضر، اثربخشی بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی بر گرایش به خشونت دانش آموزان متوسطه می‌باشد. نتایج پژوهش نشان داد که میزان گرایش به خشونت در دو گروه با هم تفاوت دارد و این بدان معنی است که بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی بر گرایش به خشونت دانش‌آموزان متوسطه شهر ایلام تأثیر داشته است.

از جمله رفتارهای مشکل‌ساز دوره نوجوانی که به تازگی مورد توجه روانشناسان تربیتی و پژوهشگران قرار گرفته؛ رفتار گرایش به خشونت است. رفتار گرایش به خشونت به طور وسیع به عنوان هر نوع رفتار کلامی، فیزیکی یا روانی عمدی و تکرار شونده تعریف شده است که توسط یک نوجوان یا گروهی از نوجوانان قوی‌تر و قدرتمندتر بر علیه نوجوان دیگری که گمان می‌رود آسیب‌پذیر و مطیع باشد، صورت می‌گیرد و باعث آسیب دیدن آن نوجوان می‌شود (کاکینو^۱ ۲۰۱۳). دکامپ و نوبای^۲ (۲۰۱۵) گرایش به خشونت را نوعی اذیت و آزار پی در پی یک فرد از سوی فرد یا افراد پرزورتر و قدرتمندتر از وی می‌دانند که می‌تواند در دو شیوه «سنتی» (آزار جسمی به شکل مستقیم در محیط‌های واقعی چون خیابان و مدرسه و «سایبری، آزار کلامی و روانی به صورت غیرمستقیم از طریق فضای مجازی و اینترنت) رخ دهد. بر اساس بررسی برن، فریسن و کلینگ^۳ (۲۰۱۴) قلدری، با پرخاشگری، خشم، خشونت، بیش‌فعالی و نیز بعدها با جنایت، بزهکاری مرتبط شده است. یافته‌های تحقیقات جدید ثابت می‌کند که گرایش به خشونت به معنی سوءاستفاده نظام‌دار از قدرت، توسط همسالان در سطح جهانی به عنوان یک مشکل جدی و پیچیده شناخته شده و در دهه‌های اخیر، نوع مجازی آن به طور فزاینده‌ای به صورت و شدید آشکار شده است به نحوی که با تأثیر بر سلامت رشدی و روانی دانش‌آموزان، باعث آشکار شدن مشکلاتی برای اعضای خانواده‌ها و مربیان محیط‌های آموزشی شده است (منیسینی و سالمیوالی^۴ ۲۰۱۷).

از جمله علل ایجاد گرایش به خشونت، می‌توان به عوامل بیولوژیک و فردی، تیپ شخصیتی، جنس، هورمون‌ها، ناکامی، عوامل محیطی، داشتن الگوهای پرخاشگر و علل اجتماعی و اقتصادی اشاره کرد، متخصصین نقش محیط تعلیم و تربیت و سایر عوامل خارجی را در رابطه با بروز پرخاشگری و یادگیری رفتارهای پرخاشگرانه بسیار موثر دانسته‌اند، عدم کنترل و مدیریت پرخاشگری باعث آشکار شدن مشکلات شغلی، اجتماعی، تحصیلی و سلامت روانی و جسمی نوجوان می‌شود و پیش‌بینی کننده استفاده از مواد مخدر، الکل، کشیدن سیگار، سازگاری کم در مدرسه، افسردگی، بزهکاری، افت تحصیلی و اختلالات دیگر در نوجوان است (گراهام ۲۰۰۲).

از طرف دیگر استفاده روزافزون از فناوری آنلاین و نفوذ گسترده اینترنت، اکثر افراد به ویژه دانش‌آموزان را با اختلال در روابط اجتماعی و بهداشت روانی ناشی از ابتلا به اعتیاد به فضای مجازی مواجه کرده است (ین و همکاران^۵، ۲۰۱۵). خشونت مجازی به طور کلی تحت عنوان رفتار ارباب، تهدید، آزار و اذیت دیگران با استفاده از اینترنت، فضای آنلاین و دیگر ابزارهای دیجیتال از قبیل پیام کوتاه و ایمیل تعریف می‌شود (پریدن ۲۰۰۹). خشونت مجازی یک فرایند آسیب شناسی استفاده از اینترنت است که باعث شکل‌گیری این وضعیت روانی می‌شود که در آن حالت، رفتار شخص مختل شده و یک آشفتگی در وضعیت شناختی وی نیز ایجاد می‌شود، از نشانه‌های این شرایط روانی می‌توان به شکل‌گیری مشکلات درونی در فرد، مشکلات و مسائل ایجاد شده در محل کار، فراموش کردن مسئولیت در قبال دوستان، خانواده و شغل اشاره کرد (درگاهی، ۱۳۸۶). خشونت مجازی نه تنها می‌تواند باعث عواقب جدی و منفی در رشد قربانیان نوجوان شود بلکه در میان خود متجاوزان و آزارگران سایبری نیز آثار مختل‌کننده و نامطلوبی به جای می‌گذارد. این رفتار در اغلب موارد در قربانیان می‌تواند باعث به ظهور و بروز نشانه‌های افسردگی و خودکشی شود. در متجاوزان نیز رفتار آنها به شدت تقویت شده و لذا یک الگوی عمومی‌تر از یک رفتار ضد اجتماعی در آنها شکل می‌گیرد (جینی و اسپیلگ، ۲۰۱۴). پژوهشگران پی بردند، افراد دارای پرخاشگری مجازی، درجات مختلفی از رفتارهای روانی - اجتماعی مانند احساس بیگانگی با خود، احساس ضعف و ناتوانی در انجام امور، رفتار ناهنجار اجتماعی، ناسازگاری، درونگرایی و رفتار احساسی را از خود بروز می‌دهند. خشونت مجازی شبیه

¹ - Kakino

² - Decamp and Nubai

³ - Byrne, Friesen and Kling

⁴ - Menissini and Salmivali

⁵ -yen et al

هر بیماری روانی دیگر نیاز به شناخت، آموزش و درمان دارد. (سادوک، سادوک، کاپلان و سادوک، ۲۰۱۵). الیوت^۱ (۲۰۱۷) در مقاله خود با عنوان «شیوه‌های جدید تمایل به خشونت: مجرمان فضای مجازی و قربانیانشان» نشان داد تمایل به خشونت به اندازه زیادی در مرتکبان جرائم فضای مجازی وجود دارد و قربانیان که اکثراً زنان هستند، شاهد انواع بسیاری از خشونت از جمله خشونت جنسی بوده‌اند. آزادگان (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «مقایسه خشونت و گرایش به اعتیاد به فضای مجازی، نتایج نشان داد بین خشونت و گرایش به اعتیاد در فضای مجازی در مدارس دولتی و غیردولتی تفاوت معناداری وجود دارد. بسطامی (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان بررسی «تأثیر فضای مجازی در بروز خشونت آشکار و پنهان در شهروندان شهر رشت» انجام داد. طبق یافته‌های پژوهش، قرار گرفتن در معرض محتوای مجازی خشونت‌آمیز موجب افزایش خشونت آشکار و پنهان می‌شود. استفاده از شبکه‌های مجازی موجب افزایش خشونت آشکار و پنهان می‌شود. مطلوبیت وضعیت، شرایط و محیط خارجی موجب کاهش خشونت آشکار و پنهان می‌شود. خشونت در مردان بیشتر از زنان است. بین سن افراد و خشونت رابطه معناداری وجود ندارد. میزان خشونت در افراد متأهل و مجرد متفاوت نیست. میزان خشونت با توجه به شغل، تحصیلات و درآمد افراد اختلاف ندارد. بر اساس نتایج رگرسیون چندگانه، متغیرهای مستقل (محتوای مجازی خشونت‌آمیز، شبکه‌های مجازی و شرایط و محیط خارجی) توانسته‌اند ۴۸ درصد تغییرات متغیر وابسته (خشونت) را تبیین کنند و محتوای مجازی خشونت‌آمیز بیشترین اثر مستقیم بر خشونت آشکار و پنهان دارد.

برای فهم درست خشونت مجازی به عنوان شکل جدیدی از خشونت و نیز شناسایی زود هنگام این اعمال برای به حداقل رساندن عواقب زیانبار روانی و حقوقی، وجود ابزارهای ارزیابی مناسب از اهمیت خاصی برخوردار است. زیرا خشونت مجازی در محیط مجازی خصوصی و پنهان اتفاق می‌افتد، تشخیص آن از طریق مشاهده و یا مشاوره مستقیم با معلمان و اعضای خانواده می‌تواند با محدودیت‌هایی روبرو باشد و یا حتی مصاحبه‌ی فردی با نوجوانان نیز می‌تواند بی‌فایده باشد. زیرا احتمال دارد شرکت کنندگان، فاقد آگاهی و شناخت از رخدادها و خشونت مجازی باشند و یا اینکه از گزارش و اعتراف به موارد ویژه تجاوز و خشونت مجازی شرم و ترس و داشته باشند، از این رو استفاده از ابزارهای خود گزارش دهی که در آن از نوجوانان در مورد میزان انجام خشونت مجازی یا میزان رنج بردن از آن پرسیده می‌شود، می‌تواند بهتر باشد (آلوارز گارسیا باروری ۲۰۱۶).

در این بین، بسیاری از دولت‌ها با صرف هزینه‌های هنگفت درصدد تدوین قوانین ملی و بین‌المللی، طراحی نرم افزارها و سخت افزارهای گوناگون، فیلترینگ و بسیاری دیگر از راهکارها برای مواجهه و حتی گسترش فعالیت‌ها در رابطه با این پدیده هستند. از این رو، اگرچه می‌توان خدمات بسیاری از جمله اشتغال، تبلیغ، تفریح و اطلاع‌رسانی گرفته تا توسعه، گسترش تجارت، جهانی شدن، انجام امور علمی و پژوهشی، ارسال و دریافت پیام‌ها و نامه‌ها، تشکیل گروه‌های تخصصی، سرویس‌های دسترسی به اطلاعات، سرویس خبری و آموزش از راه دور را برای اینترنت برشمرد؛ اما به سبب کارکرد دیگرش، یعنی در ارتباط بودنش با زیاد شدن جرائم، آسیب‌های اجتماعی، ناهنجاریها، گسترش خشونت‌ها و از این قبیل ضرورت توجه به آموزش آن الزامی است (رضوی، ۱۳۸۶). همچنین پیامد ناشی از تفاوت جنسیتی در میزان بروز پرخاشگری مجازی در دانش‌آموزان نشان داد، که بین میانگین نمره‌های پسران و دختران در نمره کل و خرد مقیاس‌های پرسشنامه CYBA تفاوت آماری معنادار وجود داشت. این یافته با نتایج مارکوم و همکاران (۲۰۱۲). که روی نوجوانان انجام شده است حمایت می‌شود، این پدیده ممکن است به خاطر این واقعیت باشد که پرخاشگری مجازی رابطه نزدیک و همبستگی بالایی با پرخاشگری سنتی دارد، بنابراین پرخاشگری مجازی را مشابه پرخاشگری سنتی می‌سازد (اسمیت، دمپسی، جکسون و اولنچک ۲۰۱۲).

همچنین در پژوهش دیگری که توسط میرزایی (۱۳۹۶). با عنوان «سبک زندگی، تکنولوژی و خشونت در فضای مجازی» بر روی ۱۶ نفر دختر و پسر صورت گرفت نتایج نشان داد که نوع خشونت در فضای مجازی برای کاربران بیشتر از نوع خشونت غیرکلامی در قالب ردوبدل کردن پیام همراه با کنش و واکنش متنی سریع به دیگران می‌باشد و همچنین این خشونت در پسران بیشتر از دختران صورت می‌گیرد و میزان آن از حد متوسط به بالا است. این پژوهش با پژوهش‌های ملکی (۱۳۹۰) و خرازانی (۱۳۹۴) آهنگر قربانی و همکاران (۱۳۹۸) فرنیان و همکاران (۱۴۰۱) همسو است.

¹ - Elliott

بنابراین آموزش فضای مجازی و توانمندسازی آن‌ها در کاهش خشونت مجازی مستلزم محتوایی است که بر اساس اصول آموزشی و بر اساس نظریات نظریه‌پردازان تهیه و تدوین شده باشد، آموزش با کیفیت توانمندسازی در برابر خشونت مجازی، شهروندی دیجیتال و ایمنی آنلاین برای این گروه سنی نه تنها به غنای تعاملات مجازی آن‌ها می‌افزاید، بلکه ظرفیت نوجوانان را برای رویارویی با پیام‌ها، تصویرسازی آینده‌های ممکن و انسجام اجتماعی افزایش می‌دهد. بنابراین تدوین بسته توانمندسازی در برابر خشونت مجازی، گامی رو به جلو در کاهش گرایش به خشونت دانش آموزان می‌باشد.

پیشنهاد می‌شود که آموزش و پرورش کارگاه‌های آموزشی جهت آشنایی معلمان و دانش آموزان به منظور توانمندسازی در برابر خشونت مجازی برگزار نماید. در کلاس‌های آموزش معلمان که اغلب در مدارس توسط روان شناسان، مشاوران و سایر دست اندرکاران مراکز اجرا می‌شود، بحث فواید توانمندسازی در برابر خشونت مجازی و چگونگی کاربرد آن‌ها گنجانده شود. در نهایت امید است تا نتایج پژوهش حاضر بتواند در آموزش و پرورش، مدارس و کلینیک‌های درمانی در جهت کمک به دانش‌آموزان دارای مشکلات رفتاری مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به یافته‌های به دست آمده، تدوین این بسته، می‌تواند راهنمای مشاوران، روان شناسان، معلمان و والدین دانش آموزان در جهت کاهش گرایش به خشونت و بهتر شدن کیفیت زندگی دانش‌آموزان باشد.

ملاحظات اخلاقی

این مقاله بخشی از رساله دکتری نویسنده اول با کد اخلاق IR.IAU.ILAM.REC.1403.110 است. بدین‌وسیله از همه اساتید و دانش‌آموزانی که در این پژوهش شرکت کردند، تشکر و قدردانی می‌شود. نویسندگان مقاله حاضر هیچ‌گونه تضاد منافع و منابع مالی نداشتند.

منابع

- آزادگان، فرخ (۱۳۹۹). مقایسه خشونت و گرایش به اعتیاد به فضای مجازی، در دانش آموزان مدارس دولتی و غیر دولتی پسرانه مقطع متوسطه اول شهر سنندج، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور همدان
<https://civilica.com/doc/1988944>
- انصاری پور و فرمانی (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان فضای مجازی و رابطه آن با جرائم جوانان نوجوانان. ششمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران. ۶ تیر، دانشگاه تهران <https://civilica.com/doc/913893>
- ایلالی، سید حسن؛ حسینی امین، سیده نرگس؛ نامی، مینا (۱۳۹۶). علل گرایش کاربران ایرانی به شبکه‌های مجازی، جامعه فرهنگ و رسانه، ۲۵: ۸۶-۶۷. https://www.jsnm.ir/article_70438.html
- برات دستجردی، نگین (۱۳۹۳). بررسی نقش شبکه‌های سایبری بر هویت فرهنگی دانشجویان دانشگاه اصفهان، جامعه شناسی کاربردی، ۲۵(۲): ۱۵۹-۱۷. <https://jas.ui.ac.ir/article.17-159>
- بسطامی، میلاد (۱۳۹۹). بررسی تاثیر فضای مجازی در بروز خشونت آشکار و پنهان در شهروندان شهر رشت، پایان نامه کارشناسی ارشد موسسه آموزش عالی کوشیار. DOR: 20.1001.1.38552322.1401.11.43.10.6
- بهمنی، بهناز؛ ترابی، سحرالسادات؛ رضایی نژاد، سالار؛ منظری توکلی، وحید و معینی فرد، مژگان. (۱۳۹۵). بررسی اثربخشی آموزش خودکارآمدی هیجانی بر سازگاری اجتماعی و اضطراب اجتماعی نوجوانان. پژوهش‌های کاربردی روانشناختی (روانشناسی و علوم تربیتی)، ۷(۲)، ۶۹-۸۰. doi: 10.22059/JAPR.2016.57784
- حافظیان، مریم؛ شیردل، ملیحه و اصغری، دردانه (۱۳۹۹). شناسایی مولفه‌های کنترل پرخاشگری و خشونت و تأثیر آموزش این مهارت‌ها بر اساس مولفه‌های شناسایی شده در بین جوانان. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۹(۴۷)، ۵۳-۷۸. https://fasname.msy.gov.ir/article_359.html
- خزاعی، طیبه؛ سعادتجو، علیرضا؛ درمحمدی، سمانه؛ سلیمانی، منصوره؛ طوسی نیا، مرضیه و ملاحسن زاده، فاطمه (۱۳۹۰) شیوع وابستگی به تلفن همراه و پرخاشگری نوجوانان شهر بیرجند. شماره ۴. صص ۴۳۷-۴۳۰. <http://journal.bums.ac.ir/article>
- خرازانی، سید حمید (۱۳۹۴). رابطه استفاده از فضای سایبر با گرایش دانش آموزان به خشونت، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۱(۱): ۱۸۴-۱۶۱. DOI: 10.22098/JSP.2020.903
- درگاهی، شهریار، صدری دمیرچی، اسماعیل قاسمی جوبنه، رضا و اعیادی نادر، (۱۳۹۹)، نقش تاب آوری ادارک شده خانواده و تنظیم هیجان در پیشبینی اعتیاد به اینترنت دانش آموزان، روانشناسی مدرسه، ۹(۱): ۵۴-۶۸. DOI: 10.22098/JSP.2020.903
- دهقانپور، نورا و همکاران (۱۳۹۷). پیش بینی میزان استفاده از شبکه‌های مجازی بر اساس سازگاری اجتماعی و کنترل عواطف در نوجوانان. مطالعات رسانه ای، ۴۱(۴). <https://www.sid.ir/paper/211825/fa>
- فرشیدی، پیام (۱۴۰۱). رابطه پرخاشگری با عزت نفس نوجوانان پسر و دختر شهر کرمانشاه، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمانشاه. <https://magirans.com/id/103849>
- صفایی نایینی، کاوس؛ نریمانی، محمد؛ کاظمی، رضا و موسی زاده، توکل (۱۳۹۸). اثر بخشی مصاحبه‌ی انگیزشی گروهی و آموزش تنظیم هیجان بر کاهش رفتار قلدری و فرسودگی تحصیلی نوجوانان کاربر شبکه‌های اجتماعی مجازی. فصلنامه روان شناسی تربیتی، ۱۵(۵۱): ۹۵-۱۲۶. <https://doi.org/10.22054/jep.2019.27670.2049>
- محمدی، عقیل و شفیع، شیوا (۱۴۰۲). ممنوعیت خشونت سایبری علیه زنان و دختران از رهگذر اسناد جهانی و منطقه ای حقوق بین الملل بشر، پنجمین کنفرانس بین المللی علوم انسانی، حقوق، مطالعات اجتماعی و روانشناسی <https://civilica.com/doc/168714>
- میرزایی، مهدی؛ میرزایی، شهناز (۱۳۹۶) سبک زندگی، تکنولوژی و خشونت در فضای مجازی، همایش ملی سبک زندگی و سلامت.
- مینائی، اصغر، بهروز کاظمی دانا (۱۴۰۱). پرخاشگری سایبری در نوجوانان: یک مطالعه روانسنجی. نشریه روان سنجی، ۱۰(۴۰)، ۳۷-۴۹. <https://civilica.com/doc/747220>

- مهربان، رقیه و لیورجانی، شعله (۱۳۹۷). بررسی اثربخشی آموزش گروهی تنظیم هیجان بر اساس تکنیکهای ناخالص بر تاب آوری، پرخاشگری واکنشی و هوش هیجانی دانش آموزان دختر سال اول دبیرستان مربوط به نهالستان قرآن تبریز. مجله زن و مطالعه خانواده، ۱۰ (۳۹)، ۸۳-۱۱۹. https://journals.iau.ir/article_665429.html
- ناصری طاهری، میثم و شهیدی، محسن (۱۴۰۱). هویت سازی و تربیت دینی فرزندان (دوران کودکی و نوجوانی)، سومین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و علوم اسلامی. <https://civilica.com/doc/1503943>
- Auerbach, J. G., Gross-Tsur, V., Manor, O., & Shalev, R. S. (۲۰۰۸). Emotional and behavioral characteristics over a six-year period in youths with persistent and nonpersistent dyscalculia. *Journal of learning disabilities*, ۴۱(۳), ۲۷۳-۲۶۳. doi: 10.1177/0022219408315637
- Álvarez -García, D., Núñez, J. C., García, T., & Barreiro -Collazo, A. (۲۰۱۸). Individual, family, and community predictors of cyber -aggression among adolescents. *European journal of psychology applied to legal context*, ۱۰(۲), ۷۹-۸۸. <https://doi.org/10.5۰۹۳/ejpalc۲۰۱۸a۸>. doi: 10.7759/cureus.59803. eCollection 2024 May
- Elliott, D. S. (۲۰۱۷). New forms of tendency to violence: cybercriminals and their victims. *Aggression and violent behavior*, ۳۴(۵), ۱۹۳-۲۰۰. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.027>
- Gonsalves s(۲۰۲۰). oneN ousseo phaonbdi a its arnedla tionlsifheispt ylteo: pBseyhcahvoipoar tRhoeploogrites, s. ۲, C۱۰۰۰m۰p۲uδt
- Jun, S. (۲۰۱۶). The reciprocal longitudinal relationships between mobile phone addiction and depressive symptoms among Korean adolescents. *Computers in Human Behavior*, ۱۸۶-۵۸, ۱۷۹. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.061>
- Menesini ۱, Salmivalli (۲۰۱۷) Bullying in schools: the state of knowledge and effective intervention *Psychol Health. Med Mar*;۲۲(sup۱):۲۵۳-۲۴۰. <https://doi.org/10.1080/13548506.2017.1279740>
- Perera, H. N. & DiGiacomo, M. (۲۰۱۶). "The role of trait emotional intelligence in academic performance during the university transition: An integrative model of mediation via social support, coping, and adjustment". *Personality and Individual Differences*, ۸۳, ۲۱۳-۲۰۸. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.04.001>
- Saduc, J. B., Saduc, M. A., Rouyz, M. (۲۰۰۹). Early amyloid deposition in the medial temporal lobe of young Down syndrome patients: a regional quantitative analysis. *Exp Neurol*. ۱۵۰: ۲۹۶-۳۰۴. doi: 10.1006/exnr.1997.6777.
- Shapka .,D .J &Law M .D (۲۰۱۴). d behaviors parenting in differences Ethnic e Youth of Journal. bullying cyber in engagement adolescent for motivations, ۴۲(۱۰): ۷۳۸-۷۲۳. <http://dx.doi.org/10.1007/s10964-013-9928-2>
- Steinberg, L. (۲۰۱۷). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review* ۱۰۶-۷۸, (۱)۲۸, doi: 10.1016/j.dr.2007.08.002
- Strabić, N., & Milaković, A. T. (۲۰۱۶). Cyberbullying among children and its comparison to traditional forms of peer violence. *Kriminologija & Socijalna Integracija*, ۲۴(۲), ۱۸۴-۲۰۱. doi: 10.3389/fpsyg.2021.761276.
- Yen, J. Y., Ko, C. H., Yen, C. F., Wu, H. Y., & Yang, M. J. (۱۱۱۰). The comorbid psychiatric symptoms of Internet addiction: attention deficit and hyperactivity disorder (ADHD), depression, social phobia, and hostility. *Journal of adolescent health*, ۱۱(۱), ۲۸-۲۱. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.02.002

The Effectiveness of an Empowerment Package Against Cyberbullying on the Propensity for Violence Among Secondary School Students

Mehdi Rost¹, Jahanshah Mohammadzadeh², Mahmood Goudarzi³

Abstract

Given the increasing use of cyberspace by students and the harmful consequences of cyberbullying in adolescence on students' propensity for violence, the present study aimed to investigate the impact of an empowerment package against cyberbullying on the propensity for violence among secondary school students. This applied research employed a sequential exploratory mixed-methods design with both qualitative and quantitative phases. In the qualitative phase, a needs-based inductive thematic analysis method was used to develop an empowerment package against cyberbullying. In the quantitative phase, a pre-test-post-test two-group experimental design with a control group and a two-month follow-up was used. The statistical population of this study comprised all secondary school students in the city of Ilam in the academic year 2023-2024. The research sample consisted of 30 secondary school students, who were selected through purposive sampling and randomly assigned to experimental and control groups. SPSS 23 software was used to analyze the data. The results indicated a significant difference between the pre-test and post-test scores of the propensity for violence. Moreover, the training of the empowerment package against cyberbullying can reduce students' propensity for violence.

Keywords: empowerment, cyberbullying, propensity for violence, secondary school students

¹ PhD Candidate, Department of Counselling, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran. mehdi.rost57@gmail.com

² Associate Professor of Psychology, Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities, University of Ilam, Ilam, Iran. j.mohammadzadeh@ilam.ac.ir

³ Associate Professor of Family Counseling, Counseling Department, Sandaj Branch, Islamic Azad University, Sandaj, Iran. Mahmoud.Goudarzi@iau.ac.ir